

## *'It takes one to know one'*

Drs. Kim Castenmiller, © Maart 2023

### **Woord vooraf**

Dit paper heb ik opgesteld ten behoeve van het rondetafelgesprek 30 maart a.s. over 'passend onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen'. Als breed opgeleide (organisatie)psycholoog heb ik ruime ervaring op gedaan in het begeleiden van succesvolle organisatieverandering en het HR- en stafwerkveld. Aan het begin van mijn loopbaan heb ik kort lesgegeven op de pabo als invaldocent Psychologie en later heb ik diverse studenten begeleid in projecten in het mbo en hbo. Mijn tweede boek dat ik schreef met Dirk Anton van Mulligen werd een lesboek waar een module omheen is gebouwd in een hbo-opleiding. In 2018 kwam ik te werken als interimmer met een transitieopdracht in een grote (speciaal) onderwijsorganisatie. In 2019 ben ik me volledig gaan toewijden aan het onderwijs en ben ik op eigen initiatief een onderzoek gestart naar de 'echte' staat van het onderwijs, perspectieven voor de toekomst en effectieve veranderaanpakken in het onderwijs. Dat onderzoek heeft inmiddels bijna vier jaar in beslag genomen waarvan de weerslag komt in het boek waar ik aan werk en hoop in 2023 dan echt uit te gaan brengen. Voor mijn research las ik talloze (onderzoeks)rapporten, beleidsnotities, (wetenschappelijke) artikelen, én interviewde ik meer dan 125 mensen in en rondom het onderwijs. Van leraren, onderwijsprofessionals, bestuurders, directeuren, ondernemers tot en met leerlingen, studenten en ouders. Zo stuitte ik ook op de hoogbegaafdenproblematiek: het onderwijs was veertig jaar geleden al niet-passend voor (uitzonderlijke) hoogbegaafden maar ondanks dat we er veel meer van weten en er meer bekendheid is, gaat dat nog niet goed en leidt dat tot hoogbegaafde thuiszitters en voortijdig schoolverlaters. Begin 2021 voerde ik samen met Dirk Anton van Mulligen een analyse uit voor regio Midden-Brabant in opdracht van centrumgemeente Tilburg waarbij we de behoeften van kinderen, jongeren, ouders en onderwijsprofessionals hebben afgezet tegen het aanbod. Vanuit die analyse is het programma Meer- en Hoogbegaafdheid regio Tilburg en Midden – Brabant ontstaan waar ik gedurende twee schooljaren de programmamanager van ben. Door deze rol heb ik nog meer zicht gekregen op de praktijk. Daarnaast word ik bijna wekelijks benaderd door onder andere ouders met hulpvragen buiten de Tilburgse regio. Ik help hen onbezoldigd. Hierdoor heb ik steeds meer landelijk zicht gekregen op de status van het onderwijs en ondersteuning aan hoogbegaafde kinderen en jongeren. Er is ook steeds meer onderzoek beschikbaar.

De afgelopen jaren heb ik al het een en ander gepubliceerd vooruitlopend op mijn boek. De kernboodschappen uit onderstaande publicaties relevant voor het rondetafelgesprek komen terug in dit paper. Voor verdieping en achtergrond verwijs ik naar:

- Maart 2021: Artikel [Slim, maar niet op school](#)
- Mei 2021: Rapport [De Staat van de Thuiszitters](#)
- Maart 2022: Artikel [Wanneer de eerste steen valt: ouder zijn van een hoogbegaafd kind](#) (met Dirk Anton van Mulligen)
- Juli 2022: Artikel [De zomervakantie in zonder zicht op passende onderwijsplek](#)
- Oktober 2022: Blog [Hoogbegaafdenonderwijs op een kruispunt](#)
- Maart 2023: Artikel [HB als driver voor vernieuwing: van informele rol naar formele positie](#) (met Dirk Anton van Mulligen)

## Statement 1: Preventie is wat anders dan ontwikkeling

Met de komst van de Wet Passend Onderwijs en de Jeugdwet zijn we gaan spreken over passend onderwijs en passende ondersteuning. Dat komt in de praktijk neer op enerzijds het zoeken naar een passende onderwijsplek binnen het regionaal bereik van een samenwerkingsverband én anderzijds met veel kunst- en vliegwerk proberen regulier onderwijs passend te maken voor meer-, creatief-, hoog- en uitzonderlijk hoogbegaafde leerlingen in het primair-, middelbaar en middelbaarberoepsonderwijs. (Inmiddels is wel duidelijk dat onder de thuiszitters en de voortijdig schoolverlaters de vertegenwoordiging van deze doelgroep aanzienlijk is (percentages lopen uiteen van 25 tot 50% afhankelijk van de bron die je raadpleegt). Ook zijn we inmiddels zo ver dat we naast de curatieve aanpak heil zien in preventie. Maar wat betekent preventie? Het is nog altijd handelen vanuit de wens om iets te voorkomen: namelijk schooluitval of schoolverlaten (zonder kwalificatie). Binnen de veranderkunde zijn er echter twee motieven voor verandering: 1) Een probleem oplossen en van iets af willen, of 2) naar iets toe willen en een perspectief willen realiseren. Toewerkend naar een ideaal een droom.

Al is de weg nog lang  
De droom wint elke dag aan kracht  
En zie waar het ons bracht  
In een oogwenk dichterbij  
Dichterbij de dag

In dromen aangekondigd  
Als een anker in de tijd  
Maar altijd de schouders er weer onder  
Om te werken aan het wonder

*Uit: Werken aan het wonder, Van Dik Hout*

En dus mag de ambitie voor het onderwijs hoger. Onderwijs dat ontwikkelmogelijkheden biedt voor hoogbegaafde kinderen, jongeren en (jong)volwassenen (dat geldt uiteraard voor alle leerlingen en studenten). De visie achter de koers van het plan van aanpak van minister Wiersma in deze lijn is met zijn plan wel neergelegd. Maar de *proof of the pudding is in the eating*. Het betekent namelijk vanuit een ander bewustzijn en andere energie de zaken gaan veranderen. Het betekent ook dat de klassieke zorgmodus (behandelparadigma gecombineerd met een redderssyndroom, waar ook professionals in het onderwijs mee behept zijn) wordt vervangen door een gezonde begeleiding gericht op herstel en ontwikkeling. Pas dan gaan we bereiken dat kinderen en jongeren niet meer het gevoel hebben dat er met ze 'geleurd wordt' en ze 'een geval zijn'. Pas dan heeft iedere kind gewoon het gevoel dat het er mag zijn en dat het tot volle ontwikkeling mag komen, ook al verloopt die ontwikkeling op een 'anderse' manier, en zijn of haar talenten kan ontplooien. Pas dan komt er ruimte voor de vraag: 'wat zijn de *gifts* die je gekregen hebt en waartoe ga je deze inzetten?' Passend bij de zgn. eminence-beweging in het hoogbegaafdenonderwijs. Om ook later in de maatschappij en het werkende leven succesvol te zijn, is het nodig dat deze *gifts* goed tot ontwikkeling kunnen komen. En dat is een hoger doel dan het geforceerde 'alle kinderen bij elkaar in één klas'. Op één school kan zeker wel werken. Daar zijn al voorbeelden van. Maar ook dat mag geen dogma worden. De kinderen worden er de dupe van.

In de vraagstelling naar wat passend onderwijs is voor hoogbegaafden moeten we breder gaan kijken. Wat zijn onderwijsconcepten die aansluiten bij deze doelgroep? Ik kom in de praktijk meerdere onderwijsvormen tegen die passend zijn zonder dat ze ooit ontwikkeld zijn voor

hoogbegaafden. Wat we nodig hebben is een zeer breed aanbod, mede wat beoogd is met de wet Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen. Het is een illusie om te denken dat voltijds hoogbegaafdenonderwijs altijd passend is (ook daar vallen kinderen uit) of dat begaafdheidsprofiel scholen 'het wel weten'. Zoals Dirk Anton van Mulligen treffend schreef: 'Je kunt er alles van weten, en niks van begrijpen'.

NB. Het valt buiten de scope van het onderwerp van het Rondetafelgesprek, maar ook hbo's en universiteiten blijken niet ingesteld te zijn op deze doelgroep, met als gevolg dat deze studenten met grote regelmaat 'studie-hoppen' en voortijdig afhaken zonder ho-diploma. Omdat zij in het bezit zijn van een startkwalificatie, zijn ze echter 'onzichtbaar'.

## **Statement 2: Dekkend aanbod is er niet. In geen enkele regio**

Zo lang er in iedere regio kinderen thuiszitten en hoogbegaafde jongeren voortijdig het onderwijs verlaten, kunnen we zeker wel stellen dat er in geen enkele regio sprake is van dekkend aanbod. Ook al constateert de Inspectie wat anders: Ik wijd dat aan gebrek van expertise én het goed verankeren van de stem en oordeel van ouders, kinderen, jongeren én gemeenten in het vaststellen of er dekkend aanbod is (in meerdere van mijn publicaties komt dit punt terug, met bronnen). Natuurlijk zijn er verschillen per regio. Zo zijn er een aantal goed op weg met bijvoorbeeld in ieder geval voltijds hoogbegaafdenonderwijs. Al is het schrijnend te zien dat dat in de praktijk vaak (steeds meer) curatief wordt ingezet: een kind 'mag' naar het voltijds hoogbegaafdenonderwijs *nadat* het eerst is vastgelopen.

Een 'zwak' punt in het huidige plan van aanpak van de minister is de verantwoordelijkheid voor dekkend aanbod leggen bij de samenwerkingsverbanden zonder duidelijke kaders vanuit het ministerie of de wet. Ik pleit er dan ook voor dat gewoon op een continuüm van het aanbod voor deze doelgroep wordt bepaald wat er minimaal aanwezig moet zijn in een regio. Indien wenselijk kan ik hier zo een concept voor uitwerken, want de praktijk (en ook onderzoek) heeft meer dan voldoende inzicht gegeven in wat er mist. Het aanbod kan niet rijk en divers genoeg zijn, immers geen enkele hoogbegaafde is hetzelfde. Er zijn subdoelgroepen te onderscheiden met hele diverse en eigen behoeften, en dan nog: ook zelfs die subdoelgroepen volstaan niet en dekken niet altijd de lading. De variatie binnen deze doelgroep is enorm waardoor de grootte van die variatie vraagt om maatwerk en *out of the box* denken.

Incidentele middelen om aanbod te versterken zijn prima om een impuls te geven aan en het stimuleren van de ontwikkeling van nieuw aanbod, omdat er nu eenmaal aanloopkosten zijn. Maar daarna gaat de schoen wringen: er moet structureel geld zijn om dat nieuwe aanbod overeind te houden. En dan idealiter gewoon geoormerkt geld dat zelfs rechtstreeks naar het aanbod kan.

## **Statement 3: De basisvoorwaarden voor inclusief onderwijs (aanbod voor hoogbegaafden in het regulier onderwijs) zijn niet ingevuld**

We weten dat ook het onderwijs te kampen heeft met een aantal uitdagingen waardoor de basisvoorwaarden niet ingevuld zijn. Ik noem er een paar: het lerarentekort, de werkdruk, het hogere percentage burn-out(klachten), de te volle klassen, de kwaliteit van onderwijs onder druk. Daar heeft een ieder ook zo zijn of haar eigen beelden bij. Niet op alles heeft Den Haag invloed maar op veel ook wel. Er zijn al goede ideeën, zoals dat van de [pabo-praktijkopleiding](#) van Mariëlle Paul.

Om het voor een groep hoogbegaafden mogelijk te maken in het regulier onderwijs een schoolloopbaan te doorlopen, is maatwerk wel een hele belangrijke sleutel. Eentje waarbij de variawet verlengd ingezet wordt, waarbij de onterechte vooroordelen/weerstand tegen versnellen (ook bij onze eigen minister) worden weggehaald, waarbij er maatwerkarrangementen vanuit de

samenwerkingsverbanden worden ingezet en gecombineerd met pgb-schikkingen, waarbij ouders een regierol wordt toebedeeld, waarbij leerplicht als partner betrokken is, waarbij het kind centraal staat, etc. Dat maatwerk kan in de praktijk: ik heb er genoeg voorbeelden van. Maar het vraagt wel wat: commitment van alle partijen, ontschotten (in elk geval qua *mindset*), 'ongekaderd' denken, geld inzetten, en ook het nodige lef van de school in kwestie.

Er is één hele belangrijke les om te leren voor Den Haag: namelijk dat bij de komst van nieuwe wetgeving er óók een implementatieplan moet worden gemaakt met de nodige investeringen om ervoor te zorgen dat de wet succesvol is. Als veranderkundige is dit wellicht wel één van de zaken waar ik me het meest over heb verbaasd tijdens mijn onderzoek. Zo hadden met de komst Wet Passend Onderwijs de curricula van alle lerarenopleidingen aangepast moeten worden, had er frictiebudget beschikbaar moeten worden gesteld, waren ouders en leerlingen op voorhand beter betrokken en gepositioneerd, was er meer geïnvesteerd in informatievoorziening aan alle betrokkenen, had er een maximale klasgrootte bepaald moeten worden, en zo kan ik nog even doorgaan.

Ik pleit voor realisme: de sociale context waarbinnen het onderwijs nu succesvol dient te zijn, is behoorlijk veranderd de afgelopen twintig á dertig jaar. De komst van internet, ongebreidelde digitalisering, de plek die de smartphone heeft verworven in het sociale leven, de komst en invloed van sociale media, de toegenomen psychische problematiek, de prestatiedruk, de toegenomen inzet van psychofarmaca en daarboven op nog een corona-uitbraak met onuitwisbare impact vanwege de maatregelen. Het onderwijs kan niet alles oplossen. En dat hoeft ook niet. Maar maak een dertigjarenplan (visie) en werk vanuit daar stapsgewijs aan verbetering. Dat vraagt om samenwerking tussen politieke partijen en ministeries. En naar elkaar luisteren. In de context van dit paper in het kort gesteld, want in mijn boek ga ik op al deze thema's en ook de nodige veranderaanpakken diepgaand in.

#### **Statement 4: Accepteer dat de mens een ongrijpbaar concept is voor de wetenschap**

*Last but not least:* er is de nodige discussie over wat nu hoogbegaafdheid inhoudt (en zelfs over het bestaansrecht van het label). De rol van de wetenschap in deze is discutabel. Allereerst zijn er koplopers in de wetenschap die in Nederland nog weinig ruimte krijgen. Ze worden beoordeeld door de gevestigde orde waarbij er net wordt gedaan alsof de sociale wetenschappen exacte wetenschappen zijn. Ten tweede: Zo lang als de wetenschap bestaat probeert men al de mens uit te vogelen. En dat is tot op heden niet gelukt: *nobody cracked the code*, en de vraag is of dat ooit lukt. De wetenschap is *an sich* beperkt: immers ook wetenschappers zijn mensen. Waar we wel op in kunnen zetten: *Enable the gifted to crack their own code*. Het door meerdere experts en ervaringsdeskundigen ontwikkelde Delphi-model biedt daartoe een ingang.

**Tot slot.** *It takes one, to know one.* Ik pleit ervoor om hoogbegaafde vernieuwers de ruimte te geven binnen alle instituties (van OCW, tot aan samenwerkingsverbanden en onderwijsinstellingen) om met het plan van aanpak aan de slag te gaan. Dan pas gaan er andere resultaten komen.